

הרב אריה שטרן, ר"מ בישיבה

איסור הפחד בשעת מלחמה

ראשי פרקים:

- א. הדרכת התורה ומשמעותה
- ב. מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן
- ג. ביאורים בשיטת הרמב"ם
- ד. שיטת רבנו יונה
- ה. תוספת דברים ממרן הרב קוק זצ"ל
- ו. סיום

א. הדרכת התורה ומשמעותה

בכמה מקומות הזהירה התורה שלא נפחד מהאויב בשעת המלחמה.

בפרשת עקב (דברים ז, יז-כא) נאמר:

כִּי תֹאמַר בְּלִבְבְּךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי, אֵיכָה אוֹכַל לְהוֹרִישָׁם. **לֹא תִירָא** מֵהֶם! זָכֹר תִּזְכֹּר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְפָרְעָה וְלִכָּל מִצְרָיִם... **לֹא תַעֲרֹץ** מִפְּנֵיהֶם כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבְּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא.

ובפרשת שופטים (דברים כ, א) נאמר:

כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אִיבְךָ וְרֵאִיתָ סוּס וְרֶכֶב עִם רַב מִמֶּךָ, **לֹא תִירָא** מֵהֶם! כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ, הַמַּעֲלֶה מִצְרָיִם מִצְרָיִם.

הדרכה זאת היא הנקודה העיקרית שנצטווה הכהן לדבר אל העם בשעת המלחמה (שם, ב-ד):

וְהָיָה כְּקִרְבָּכֶם אֶל הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל הָעָם, וְאָמַר אֲלֵהֶם: שִׁמְעוּ
 יִשְׂרָאֵל, אַתֶּם קִרְבִּים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל אֲיִבֵיכֶם, **אֵל יְרֹךְ לְבַבְכֶם! אֵל תִּירָאוּ**
וְאֵל תַּחְפְּזוּ וְאֵל תַּעֲרָצוּ מִפְּנֵיהֶם. כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הִהְלִיךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם
 עִם אֲיִבֵיכֶם, לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם.

יתרה מזאת, בשעה שהשוטרים משחררים מן המלחמה אנשים שונים, הם משחררים גם את האיש הירא (שם. ה):

וַיִּסְכּוּ הַשּׁוֹטְרִים לְדַבֵּר אֶל הָעָם, וְאָמְרוּ: מִי הָאִישׁ הַזֶּה וְנִרְךְ הַלֵּבב יִלְךְ וַיִּשָׁב
 לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת לֵבָב אֶחָיו כְּלָבָו.

נמצינו למדים, שהמלחמה והפחד הם תרתי דסתין. לא ניתן לצאת למלחמה בשעה שפחדים ויראים. לצורך הניצחון במלחמה נדרשות אמונה וביטחון, שמהם תגענה התעוזה וההקרבה.

הרמב"ן מעמיק עוד במשמעות הענין. כאשר יהושע בן נון וכלב בן יפונה מדברים אל עדת ישראל מול המרגלים, הם אומרים (במדבר יד, ט):

אָךְ בַּה' אֵל תִּמְרְדוּ וְאַתֶּם **אֵל תִּירָאוּ** אֶת עַם הָאֲרֶזִי, כִּי לִחְמֵנוּ הֵם סָר צִלָּם
 מִצֵּלֵיהֶם וְה' אֲתַנּוּ, **אֵל תִּירָאֵם**.

ומפרש שם הרמב"ן:

וטעם "אך בה' אל תמרדו" כי יראתכם לחוזק העם היושב בה הוא מרד בשם הנכבד, כי לא בכחכם יצאתם ממצרים, כי יד ה' עשתה עמכם להפליא והוא הבטיח אתכם שיורישם מפניכם. אם כן, האמינו ותצליחו.

עד כדי כך חמורה הרגשת הפחד במלחמה שמוגדרת כאן כמרידה בה', שכן היא סותרת באופן מוחלט את האמונה והביטחון בריבוננו של עולם.

ב. מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן

הרמב"ם למד שיש כאן מצות לא תעשה מתרי"ג המצוות. וכך כתב בספר המצוות (ל"ח נח):

שהזהירנו מלירא מן הכופרים בעת המלחמה ושלא נברח מפניהם, אבל חובה עלינו להתגבר ולעמוד ולחזק כנגד העם האחר. וכל מי שיסוג אחור ויברח כבר עבר על לא תעשה, והוא אמרו ית' "לא תערץ מפניהם". ונכפלה האזהרה ואמר "לא תיראום", ונכפל הצווי בזה הענין הרבה, כלומר שלא יברחו ושלא ישוּבו לאחור בעת המלחמה, כי בענין זה אפשר לקיים אמונת האמת.

וכך פסק גם בהלכות מלכים ומלחמותיהם (ז, טו):

ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה, וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד, ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה. וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה, שנאמר: אל ירך לבבכם, אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם".

אמנם הרמב"ן משיג על הרמב"ם בספר המצוות:

זו הבטחה ולא מצוה. ואם מניעה היא, לא יוסיפו השוטרים ויאמרו "מי האיש הירא ורך הלבב", שעבר הלאו יפרסם חטאו ויחזור.

כלומר, אם יש איסור לירא ולפחד במלחמה, איך יתכן שהשוטרים משחררים מהמלחמה את הירא, וכי נותנים לאדם אישור לעבור עבירת לאו?!

ועוד הקשה המנחת חינוך (מצוה תקכה), דתנן במסכת סוטה (מד ע"א):

רבי עקיבא אומר: הירא ורך הלבב - כמשמעו, שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה. רבי יוסי הגלילי אומר: הירא ורך הלבב - זהו המתירא מן העבירות שבידו.

ובגמרא שם נאמר:

מאן תנא להא דתנו רבנן: שמע קול קרנות והרתיע, הגפת תריסין והרתיע, צחצוח חרבות ומים שותתין לו על ברכיו - חוזר. כמאן? לימא רבי עקיבא

היא ולא רבי יוסי הגלילי?! בהא אפילו רבי יוסי הגלילי מודה, משום דכתיב:
 "ולא ימס את לבב אחיו כלבבו".

והשתא לפי הרמב"ם קשה, דהרי עצם העובדה שהוא ירא היא כבר עבירת לאו, וממילא צריך לחזור משום הירא מעבירות שבידו.

ג. ביאורים בשיטת הרמב"ם

המשך חכמה (דברים כ, ג) מתרץ, דיש לחלק בין הזמנים השונים שבו החייל מפחד, דהאיסור הוא דוקא "מאחר שיכנס בקשרי המלחמה", דהיינו בתוך מערכות המלחמה. אבל השוטרים עמדו עוד לפני שיצאו למלחמה, ובזמן הזה אין עדיין איסור. לכן, טרם הכניסה למלחמה יכולים השוטרים לשחרר את הירא, ואין זה משום העבירה שבידו.

בספר קהילות יעקב (חלק א סי' לד) תירץ, דיש לחלק בין סוגי הפחד במלחמה. כל היוצא למלחמה הרי הוא בספק סכנה, "כְּזֶה וְכִזֶּה תֵּאָכַל הַקָּרֵב" (שמואל ב' יא, כה), ולכן דבר טבעי ונורמלי הוא שהאדם מפחד מהסכנה דאינו יודע מה ילד יום - ומי שירא מצד הסכנה הזאת איננו בכלל האיסור. התורה אסרה יראה אחרת, דאם הפחד בא מצד שרואה גודל המחנה של האויב וחושב בלבו שאי אפשר לנצח מחנה גדול וחזק שכזה, זאת אסרה התורה, שהרי ה' אלוהיך עמך ומתהלך בקרב מחניך, ומה לך לפחד מגודל כוחו של האויב שאינו אלא כקליפת השום מול הקב"ה.

וכך מדויק מלשון הפסוקים הנ"ל: "רבים הגוים האלה, לא אוכל להורישם", וראית סוס ורכב עם רב ממך", ופירש רש"י:

סוס ורכב - בעיני חשובים כולם כסוס אחד. עם רב ממך - בעיניך הוא רב, אבל בעיני אינו רב.

ונראה ליישב בדרך אחרת, דהקה"י חוקר בגדר האיסור לירא, האם פירושו חיוב להיות בטוח שלא יארע לו כל רע, בעזרת ה', או שהחיוב הוא שלא יהיה איכפת לו מהסכנה וימסור נפשו למלחמה לקדש שם שמים. בפשטות, לא ניתן לבטוח שלא יארע דבר, שהרי השוטרים מכריזים במפורש "פֶּן יָמוּת בַּמִּלְחָמָה" (דברים כ,

ה-ז), אלא הביטחון הנדרש כאן הוא שלא יפחד למרות החשש מהסכנה, וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה, וה' יעשה הטוב בעיניו להושיע את ישראל.

לפי זה נראה דאין איסור לפחד בהרגשת הלב, שהוא פחד טבעי ונורמלי, אלא האיסור הוא שמחמת הפחד יברח ויננס ויסוג לאחור, כלומר שהפחד יגרום לו לעשות מעשה של פחדנות. כן ראינו בלשון הרמב"ם בסה"מ: "כל מי שיסוג אחור ויברח עבר על לא תעשה", וכן מדוייק בלשונו של ספר החינוך (מצוה תקכה):

שנמנענו שלא לפחד מן האויבים בעת המלחמה ושלא נברח מפניהם, אבל החובה עלינו להתגבר כנגדם.

ד. שיטת רבנו יונה

רבנו יונה הרחיב את איסור הפחד למציאות רחבה הרבה יותר. לשיטתו האיסור איננו מצטמצם רק לשעת מלחמה בלבד, אלא הדרכה כוללת יש כאן לכל מיני עיתות צרה ומצוקה. וזו לשונו בספרו שערי תשובה (שער שלישי, לא-לב):

כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם, לא תירא מהם (דברים ז, יז-יח). כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב עם רב ממך, לא תירא מהם (שם כ, א). הוזהרנו בזה, שאם יראה האדם כי צרה קרובה, תהיה ישועת ה' בלבבו ויבטח עליה, כענין שנאמר (תהלים פה, י): "אך קרוב ליראיו ישעו", וכן כתוב (ישעיה נא, יב): "מי את ותיראי מאנוש ימות".

לשיטת רבנו יונה האיסור לפחד בשעת צרה איננו חלק ממערכת המלחמה, אלא זה חלק ממערכת האמונה והביטחון של האדם מישראל. מציאות המלחמה שבפסוק היא רק דוגמא למצב של צרה וקושי שבהם אנחנו נדרשים לאמונה וביטחון בריבוננו של עולם.

נראה להביא אסמכתא לדברי רבנו יונה מדברי הרמב"ם, שהרי נאמר בפרשת בהעלותך (במדבר י, ט):

וְכִי תָבֹאוּ מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם עַל הַצָּר הַצָּר אֶתְכֶם - וְהִרְעַתֶם בְּחַצְצֹרֹת,
וְנִזְפַּרְתֶּם לְפָנָי ה' אֱלֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאִבְיֹכֶם.

והרמב"ם פירש את הפסוק הזה כדוגמא לכל הצרות, וזה לשונו (הלכות תעניות א, א-ב):

מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור, שנאמר: "על הצר הצורך אתכם והרעותם בחצוצרות", כלומר כל דבר שייצר לכם, כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן - זעקו עליהן והריעו. ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו, ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן, ככתוב: "עונותיכם הטו" וגו' (ירמיהו ה, כה), וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם.

התורה מדברת בפירוש על מלחמה והרמב"ם מרחיב את הדברים על כל צרה שלא תבוא. אלא שהרמב"ם מדבר על החיוב שיש בשעת צרה לזעוק ולהתפלל, ויחד עם זה לחזור בתשובה ולדעת שהחטאים והמעשים הרעים גורמים לאותם צרות. ואילו רבנו יונה מדבר על החיוב לבטוח בה' בשעת צרה ולדעת שישועת ה' כהרף עין.

ה. תוספת דברים ממרן הרב קוק זצ"ל

בספרו עקבי הצאן כתב הראי"ה קוק זצ"ל מאמר בנושא הפחד. הרב מגדיר שיש שני סוגים של פחד ויש להבדיל ביניהם. קיים בכל אדם הפחד הנורמלי והטבעי, תגובה אנושית למצבים מאיימים, אבל יש פחד נפרז, פחד העובר את הגבול, שהוא כבר מפריע לאדם לתפקד ולהתקדם.

ואלו דבריו:

הפחד הנפרז הוא נוטל את זיו החיים של האדם. מקור כל חולשה וכל רפיון הוא הפחד העובר את גבולו, שהוא מאיים על האדם שלא יעשה כל דבר לישועתו, שלא ינקוף אצבע להצלתו, שמא ינזק, שמא יביא עליו רעה, עד

שהוא עושהו לחלש ומלא רפיון, עד שמעצלות ואפס מעשה הוא נופל בכל רע.

עם ישראל הוא עם שאינו יודע פחד, עם שכולו אזור בגבורה. אנחנו נושאים עמנו את המחשבה העליונה של אחדות האלוקים בשמים ממעל ובארץ מתחת, ועוז אלוקים זה הוא יסוד גבורתינו. אם יש לנו חולשה רוחנית באמונה ודביקות אלוקית אז נחלשת גם גבורתינו.

תקופת הגלות השפיעה על עם ישראל לרעה בהרבה תחומים, ובין היתר גם השאירה עלינו חותם רע של פחד וחוסר גבורה:

הפחד מחמת המציק אשר כונן להשחית, השפיל את הנפש הכללית של עם ישראל האזור בגבורה, עד שנעשה מלא מגור ופחד.

על כן, חלק מתהליך ההתעוררות לגאולה של עם ישראל היא ההתנערות מהפחד וההתחזקות בכח הגבורה:

בעקבתא דמשיחא, ראשית כל ההכשרים היא הסרת הפחד העודף מהנפש הכללית, ביחוד מהנפשות של היחידים המצוינים.

ומוסיף הרב, שכדי להסיר את הפחד נדרשת הנהגה הפכית, וזו היא הנהגה של החוצפה בעקבתא דמשיחא:

הדחיפה לזה היא ע"י הכח ההפכי, כח החוצפה שהוכרח להתגבר בעת הזאת, שבמקום שמתגלה אין שום פחד.

זה הוא הכח הנפלא שהתגלה בין היתר במלחמותיהם של ישראל, ובמסירות נפשם של לוחמי ישראל.

ו. סיום

בכמה מקומות בספר תהילים מדבר דוד המלך אודות הביטחון בה' בעת צרה ומלחמה, והמסקנה הנולדת מכך שאין לפחד ולירא מבשר ודם.

וכך נאמר בפרק כז (א-ה):

לְדָוִד, ה' אֹרְזִי וְיִשְׁעִי - מִמִּי אִירָא, ה' מְעוֹז חַיִּי - מִמִּי אֶפְחָד. בְּקִרְבִּי עָלִי מִרְעִים לְאָכַל אֶת בְּשָׂרִי צָרִי וְאֵיבִי לִי, הִמָּה כְּשָׁלוֹ וְנִפְלוּ. אִם תִּנְחַנְחַן עָלַי מִחֲנָה לֹא יִירָא לְבִי, אִם תִּקְוִים עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בּוֹטֵחַ... כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסֶכֶה בְּיוֹם רָעָה, יִסְתַּנְּנִי בְּסִתְרֵי אֲהָלוֹ, בְּצִוִּיר יְרוֹמְמֵנִי.

כמו כן נאמר בפרק כ (א-י):

לְמַנְצֵחַ מִזְמוֹר לְדָוִד. יַעֲנֶה ה' בְּיוֹם צָרָה, יִשְׁאָבֵהָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב... עֲתָה יִדְעֵתִי כִּי הוֹשִׁיעַ ה' מִשִּׁיחוֹ, יַעֲנֶהוּ מִשְׁמֵי קֶדְשׁוֹ בְּגִבְרֹת יִשְׁעֵי יְמִינוֹ. אֵלֶּה בְּרִכָּב וְאֵלֶּה בְּסוּסִים וְאֲנַחֲנוּ בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ נִזְפִּיר. הִמָּה כָּרְעוּ וְנִפְלוּ וְאֲנַחֲנוּ קִרְמֵנוּ וְנִתְעוֹדֵד. ה' הוֹשִׁיעָה הַפְּלֵאָה יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם קִרְאֵנוּ.

גם שאר הנביאים הרבו לדבר על הביטחון בה'. הנה דברי הנביא ישעיהו (מא, י-טז):

אֵל תִּירָא, כִּי עֲמֹדָה אֲנִי. אֵל תִּשְׁתַּעַ, כִּי אֲנִי אֱלֹהֶיךָ אֲמַצְתִּיךָ אֲף עֲזָרְתִּיךָ אֲף תִּמְכַּתִּיךָ בְּיָמַי צְדָקִי... כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ מִחֲזִיק יְמִינֶךָ, הָאֵמֶר לֵךְ אֵל תִּירָא, אֲנִי עֲזָרְתִּיךָ. אֵל תִּירָאִי תוֹלַעַת יַעֲקֹב, מֵתִי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזָרְתִּיךָ נְאֻם ה', וְגֹאֲלֶךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: הִנֵּה שְׂמִיתִיךָ לְמוֹרָג חֲרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת, תְּדוּשׁ הָרִים וְתִדְקֵ, וְגִבְעוֹת פִּמְלֵךְ תִּשְׁשִׁים. תִּנְזָרִם וְרוּחַ תִּשְׂאֵם וְסַעְרָה תִּפְיֵץ אוֹתָם, וְאַתָּה תִּגִּיל בָּהּ בְּקְדוּשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלֵּל.

וכמו כן דברי הנביא ירמיהו (מו, כז-כח):

וְאַתָּה אֵל תִּירָא עֲבָדֶי יַעֲקֹב וְאֵל תִּחַת יִשְׂרָאֵל, כִּי הִנְנִי מוֹשְׁעָה מִרְחוֹק וְאַתָּה יִרְעָה מֵאֲרֶץ שְׁבָבִים, וְשָׁב יַעֲקֹב וְשָׁקֵט וְשָׁאֲנָן וְאִין מִחֲרִיד. אַתָּה אֵל תִּירָא עֲבָדֶי יַעֲקֹב, נְאֻם ה' כִּי אַתָּה אֲנִי, כִּי אַעֲשֶׂה כְּלָה בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדְחִיתִיךָ שָׁמָּה וְאַתָּה לֹא אַעֲשֶׂה כְּלָה, וְיִסְרְתִיךָ לְמִשְׁפַּט וְנִקְחָה לֹא אֲנַקְּהָ.

אין לנו אלא להתפלל לריבוננו של עולם שיענה אותנו בימי צרה, שנזכה ויבואו רק ימי טובה וישועה. בה' נעשה חיל והוא יבוס צרינו, ה' צבאות אשרי אדם בוטח בה', ישועת ה' כהרף עין, והבוטח בה' חסד יסובבנו, אמן.